

**YENİSEY YAZITLARI'NDAN 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110
ÜZERİNE ETİMOLOJİK AÇIKLAMALAR İLE
DÜZELTMELER**

Osman Fikri SERTKAYA

ÖZET

Bu makale 10 numaralı Elegest = Elegeş Yazıtı, 25 numaralı Oznaçennoye = Sayanogorsk Yazıtı, 41 numaralı Kemçik-Cirgak Yazıtı ve 51., 70., 109. ve 110. Yenisey yazıtlarındaki bazı kelime okumaları ile bazı kelime anlamlandırmaları üzerinde bazı düzeltmeleri ve açıklamaları ihtiva etmektedir.

ABSTRACT

This article have includes some corrections and explanations. There are some word-readings and word-meanings about the 10th Elegest = Elegesh Inscription, 25th Oznaçennoye = Sayanogorsk Inscription, 41 Kemçik-Cirgak Inscription and 51st, 70th, 109th and 110th Yenisey Inscriptions.

ANAHTAR KELİMELER / KEYWORDS

Yenisey Yazıtları / Yenisey Inscriptions, Elegest = Elegeş,
Oznaçennoye = Sayanogorsk, Kemçik-Cirgak

**YENİSEY YAZITLARI'NDAN 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110
ÜZERİNE ETİMOLOJİK AÇIKLAMALAR İLE
DÜZELTMELER**

Yenisey yazıtlarından 32'si önce Fin Atlası¹'nda grafik olarak yayımlanmış, yayımlanan bu metinlere E 40 ve E 41'in katılması ile, 34 metnin grafik sözlüğü de Otto Donner tarafından yapılmıştı.²

Vilhelm Thomsen'in Göktürk alfabesini çözmesinden sonra 40 Yenisey metni Wilhelm Radloff tarafından yayımlanmıştı.³

Wilhelm Radloff'un yayımladığı bu metinler Hüseyin Namık Orkun tarafından *Eski Türk Yazıtları*'nın üçüncü cildinde yayımlandı.⁴

Sergey Efimeviç Malov, *Yeniseyskaya Pismennost Tyurkov* adlı eserinde ilk 51 Yenisey metnini yayımladı.⁵

S. E. Malov yayımından sonra bulunan bir çok yazıt müstakil araştırmalarda çeşitli filolojik ölçülerde yayımlandı.

Dmitri Dmitriyeviç Vasilyev, *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya* adlı eserinde 145 Yenisey metnini katalogladı.⁶

¹ *Inscriptions de l'Énisséi*. Recueillies et publiées par la Société Finlandaise d'Archéologie, Helsingfors, 1899.

² *Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de L'Énisséi. Nach den im Jahre 1899 von der finnischen Expedition an den oberen Jenissei genommenen neuen Abklatschen und Photographischen aufnahmen zusammengestellt von O. Donner, Helsingfors, 1892.69 s.*

³ Wilhelm Radloff, *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, Sankt-Peterburg, XI+460 s.

⁴ Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları, III*, İstanbul, 1939.

⁵ S. E. Malov, *Yeniseyskaya Pismennost Tyurkov. Tekstı i İssledovaniya*. M.-L. 1052.

⁶ Leningrad 1983.

İgor Valentinoviç Kormuşin, *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Tekstı i issledovaniya*⁷ adlı eserinde 152 Yenisey yazıtından Hakasya'dan 13 ve Tuva'dan 43 yazıt olmak üzere 56 Yenisey yazıtını yayımladı. Türk araştırmacılar bu 56 yazıtın 26'sını H. N. Orkun yayımından tanımaktadırlar. 30 yazıtın ise Türkiye'de Türkçe yayımı yapılmamıştır.

İgor V. Kormuşin'in eseri Yenisey yazıtlarının yayımlanmasında bir dönüm noktasıdır. Bu eserin Türkçeye çevirisi benim kontrolümde Rysbek Alimov tarafından yapılmıştı. Türkçe çevirinin bir an önce yayımlanmasının uygun olacağı görüşündeyim.

Bu makalemde Yenisey yazıtlarındaki bazı problemler üzerinde durmak, bazı düzeltme tekliflerinde bulunmak ve etimolojik açıklamalar ile yeni açılımlar yapmak istiyorum.

E - 10

2.   ⚡⚡⚡⚡⚡⚡⚡ (ä)rl(ä)rm(ä)d(ü)k(i)m   →   (ä)r (ö)l(ü)rm(ä)d(ü)k(i)m
       ⚡⚡⚡⚡⚡ sürd(i)m   ⚡⚡⚡⚡⚡ (ö)lürd(i)m

10 numaralı Yenisey yazıtı (= Elegeş I yazıtı) diğer adı ile "Körtle Kan Bengüsü" Türkiye'de üzerinde fazla durulan bir Yenisey yazıtıdır. Bunun sebebi de Körtle Kan unvan grubunun yanlış olarak *Kürt (İ)l H(a)n* okunmasıdır.⁸ Ancak Elegeş II (Yenisey 52) yazıtında *körtle sanġun* unvanının geçmesi 10 numaralı yazıttaki *körtle* okunuşunu teyid ve tekid etmektedir.

Benim burada üzerinde durmak istediğim satır H. N. Orkun'un *Eski Türk Yazıtları*, III, 180-181. sayfelerde 5. satır olarak *el(i)m uğr(ı)nta sü bol(ı)p (e)rl(e)r(i)m (e)d(ü)k(ü)m y(o)k (a)ç b(i)l(i)gdä b(i)r b(ä)rt(i)g(i)mä s(ä)k(i)z (e)r (e)rd(i)m* "Ülkem uğrunda asker olup adamlarım ayak kabım yok. aç [olduğunu] bildikte bir [tane] verdiğimde sekiz adam er idim" okuduğu ve çevirdiği cümledir:

İgor V. Kormuşin H. N. Orkun'un 5. olarak verdiği satırı 8. satır olarak vermekte ve metni şöyle transkripsiyonlayarak çevirmek-

⁷ Moskova, 1997

⁸ Osman Fikri Sertkaya, "Haberler: 1973 yılının ilmî kongreleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXI, s. 197-209.

tedir:⁹ *el(i)m oğr(ı)nta sü bolça = bol(u)p (ä)rl(ä)rm(ä)d(ü)k(i)m y(o)k (ç(i)b(i)l(i)gdä b(i)r t(ä)g(i)mdä s(ä)k(i)z (e)r sürd(i)m* “Devletim için ordu sürerek. benim (şahsen) (düşman) askerlerini öldürmediğim bir olay olmadı. Sadece Çibilig’deki bir savaşta bizzat savaştım ve düşmanın sekiz askerini esir aldım.”.

Ben bu transkripsiyondaki iki kelimenin transkripsiyonunu düzeltmek istiyorum. Bu kelimelerin ilki *(ä)rl(ä)rm(ä)d(ü)k(i)m* şeklinde okunan kelimedir. Bu kelimeyi *(ä)r öl(ü)rm(ä)d(ü)k(i)m* “er (savaşçı) öldürmediğim” şeklinde de okuyabiliriz. Cümlelerin fiilini *ölür-* şeklinde tespit ettiğimiz zaman ikinci cümlelerin sonunda *✕✕✕✕ sürd(i)m* okunan fiili de *✕✕✕✕ (ö)lürd(i)m* şeklinde okumak imkânı doğar. Bunun için de *✕ S²* olarak okunan runanın *✕ L²* runası olarak okunması gerekir. Böylece cümlede *(ö)l(ü)rm(ä)d(ü)k(i)m y(o)k / (ö)lürd(i)m* kalıbı ile birincisi olumsuz fiil, ikincisinde olumlu fiil ile bir söyleyiş tespit edilerek yeni bir anlam elde edilir.

Ben cümleyi *el(i)m oğr(ı)nta sü bol(u)p (ä)r (ö)l(ü)rm(ä)d(ü)k(i)m y(o)k (ç(i)b(i)l(i)gdä b(i)r t(ä)g(i)mdä s(ä)k(i)z (e)r (ö)lürd(i)m* şeklinde okuyor ve “Ülkem uğrunda asker olduğum zaman er (savaşçı) öldürmediğim yok(tur). Çibiligde bir hücumda sekiz er (düşman savaşçısı) öldürdüm” şeklinde anlıyorum.

Bu cümleye benzeyen *tegmış yok ermiş / tegürtim* şeklinde ilk cümlesi olumsuz fiil, ikinci cümlesi olumlu fiil kalıbındaki bir cümle Tunyukuk yazıtının 1. taşının Doğu yüzünde geçmektedir.

¹⁸ ... *türk bod(u)n : kıl(l(ı)nğ(a))lı : türk k(a)ğ(a)n : ol(u)rğ(a)lı : ş(a)ntung b(a)l(ı)k[k]a : t(a)loy ög(ü)zke : t(e)gm(i)ş yok (e)rm(i)ş : k(a)ğ(a)n(ı)ma : (ö)t(ü)n(ü)p : sü (i)ltd(i)m : ¹⁹ş(a)ntung b[(a)l(ı)k[k]a] : t(a)loy [ög(ü)zk]e : t(e)gürt(i)m* : “Türk milleti yaratıldığı zamandan beri, Türk kağanı tahta oturduğu zamandan beri dağ(ların) doğu(sundaki) şehir(ler)e, okyanusa ulaşılmamıştı. Kağanıma arz edip orduyu sevk ettim. (Türk ordusunu) dağ(ların) doğu(sundaki) şehir(ler)e, okyanusa ulaştırdım”.

⁹ İgor Valentinoviç Kormuşin, *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Teksti i issledovaniya*, Moskova, 1997, s. 228-242.

E - 25

2. *kü*: $\zeta(\ddot{a})k\ddot{u}y$ *tutuk*. → *kü*: (İ)ç *Köl Totok*

E 25 Oznaçennoye (= Sayanogorsk) I yazıtının 2. satırındaki isim ve unvan Radlov ve Malov tarafından *Küç Kül Tutuk*, H. N. Orkun tarafından ise *Ökü ç(ä)kül tutuk* şeklinde okunmuştu. OFS ise *Kül* okunuşu yerine *Köl*, *Tutuk* okunuşu yerine de Orta Çince'de *tou tok* şeklinde "askerî vali" anlamında kullanılan *Totok* okunuşunu benimseyerek ibareyi *Küç Köl Totok* şeklinde okumak istediğini belirtmişti (Bk. *GTM*, s. 211).

İgor V. Kormuşin ilk iki işaret olan **NB** $K\ddot{W}$ 'den sonra : nokta geldiğini söyleyerek ilk iki işareti *kü* "şan, şöhret" olarak anlamlandırıyor ve isim ile unvanı $\zeta(\ddot{a})k\ddot{u}y$ *tutuk* şeklinde okuyor.¹⁰ Kormuşin'in η okuduğu $\downarrow$ işaret ^{l2} **Y** olarak kabul edilirse belki de isim ile unvanı (i)ç *köl totok* okumak ve ibareyi *kü*: (İ)ç *Köl Totok* "şanlı, şöhretli, meşhur, İç Köl Totok" olarak anlamak imkânı da doğar. Ancak o zaman *külüg* "şanlı, şöhretli, meşhur" kelimesi yerine niçin *kü* "şan, şöhret" kelimesinin geçtiğini açıklamak zorlaşır.

3. *beş kırk* 'sorok pyat' [kırk beş]' → *beş kırk* 'tridsat' pyat' [otuz beş]'

E 25 Oznaçennoye (= Sayanogorsk) I yazıtının 4. satırında *beş kırk* transkripsiyonunun Igor V. Kormuşin tarafından yapılan tercümesi 'sorok pyat' [kırk beş]' şeklindedir. Bu gözden kaçan bir durum olmalı. Çünkü yazar **İşaret tashihleri** başlıklı "*Sol yan cephe. Dördüncü satır*" bölümündeki açıklamasında bu ibareyi Malov'un 'tridsat' pyat' [otuz beş]' şeklinde doğru çevirdiğini söylemektedir.

4. *yoklamak* "yok olmak, kaybolmak"

E 25 Oznaçennoye (= Sayanogorsk) I yazıtının 6. satırında *yoklayur* < *yo-k-la-yur*. *yokla-* fiilinin "kaybolmak, yok olmak"

¹⁰ Igor Valentinoviç Kormuşin, *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Teksti i issledovaniya*, Moskova, 1997, s. 37-38; Igor Valentinoviç Kormuşin, *Drevniye Tyurkskiye Yaziki, Uçevnoye Posobiye*, Abakan, 2004, s. 192-193.

şeklindeki Göktürk metinlerinde ilk olarak tespit edilen anlamı, bu yazıt dışında HTUN adlı Uygurca metinde aynı anlamda geçmektedir. Metnin 48.-78. satırları ve çevirisi şöyledir:

teñgri burķan suruñgǵamı suǵur-ta ⁴⁹inçe tip yarlıkamuş erür: anant-a! şiravastı balıq-ta yaryadatu ⁵⁰atlıg kişi tam üze közüngü körüp, közüngü-ni qıdı tutmaq⁵¹ıntın, öz baş-ın körmemek üze 'başım yok bolmuş turur' tip, qal ⁵²bolup, öz baş-ın tilegeli, qayu-ta qayu-ta qaçıp tilep yorıyur ⁵³erken, bir öde qal-ı serilip, kentü özi inçe tip saqıntı: 'meniñg ⁵⁴özüm-nüñg baş-ım yok ermiş. baş-ım-nu tiledeçisi kim ol' tip. ⁵⁵ötrü qal-ı serildi. 'anant-a! bu yaryadatu baş-ın yok-lamış ⁵⁶öde [4b] ⁵⁷baş-ı yok boldı-mu erki?' <tip.> anant inçe tip kikiñç birdi 'ADI KÖTRÜLMİŞ-e! <yaryadatu-nuñg baş-ı-nuñg> yok bol⁵⁸muş-ı yok erür' tip. <teñgri burķan> yana yarlıqadı: 'anant-a! bu kişi baş-ın tapmış öd⁵⁹te <öz> baş-ın tapdı-mu erki?' tip. anant ötünti: '<tapa> teginmez <burķan> teñgrim. ol oq ⁶⁰baş-ı erür. adın-tın <baş> tapmış ermez' tip. <teñgri burķan> yana yarlıqadı: '<anant-a! ol kişi> uğrayu adın-tın ⁶¹baş tapsar <ol baş> aña baş bolur-mu erki?' tip. anant ötünti: '<bolu> teginmez ADI ⁶²KÖTRÜLMİŞ <burķan> teñgrim. adın-nuñg baş-ı aña baş bolmaz' tip. bu neteg erser ANÇULAYU ⁶³yime tınlıg-lar KÖNGÜL yañgılmaq-ıntın taştın sıñgar burķan tileyür-ler. qayu ÖD⁶⁴te yañgılmış KÖNGÜL amrılısar, ol oq KÖNGÜL burķan erür. <kişi anı> adın-tın bulur ermez. ⁶⁵<teñgri burķan yana yarlıqadı:> 'anant-a! ol yañgılmış tınlıg-lar burķan tilemiş öde KÖNGÜL tigli burķan ⁶⁶yok boldı-mu erki?' <tip. anant ötünti: 'yok bolu> teginmez <burķan> teñgrim. <KÖNGÜL tigli burķan-nuñg> yok bolmuş-ı yok <erür>' tip. <teñgri burķan yana yarlıqadı: 'anant-a! ol kişi> BURKAN bulmuş ⁶⁷öde <ol burķan> qayu-dın erser keldü-mü erki?' <tip. anant ötünti: 'kelü> teginmez <burķan> teñgrim. qayu-tın erser ⁶⁸kelmiş ermez. ol oq KÖNGÜL burķan erür' tip. <teñgri burķan yana yarlıqadı:> 'anant-a! <ol kişi> uğrayu adın-tın ⁶⁹burķan bular yime, >ol burķan> aña burķan bolur-mu <erki?' tip. anant ötünti: 'bolu> teginmez <burķan> teñgrim. özi ök ⁷⁰burķan erür. adın-tın burķan bulur ermez' tip. [5a]⁷¹<inçe qaltı kişi> bu <burķan> teñgri yarlıg-ın tutsar, öz köñgül-ni tutup, burķan yol-ın tilemiş ⁷²kergek. tuyunmuş tınlıg-lar inçe tip sözleyür-ler: 'birök yatı-a⁷³datı azk(ı)y-a qațaru yanıp, közüngü-ni bakmış erser <erdi>, baş-ın ⁷⁴m-a yoqlamaz <erür> erdi. qal yime bolmaz <erür> erdi' tip.

'munuṅ abıprayı⁷⁵ erser, muntağ tip körkitmek erür'.
tuyunmak-ıg tiledeçi kişi⁷⁶ler yanțuru öz köṅgöl-in baksar, ol oğ
köṅgöl ol oğ burқан⁷⁷erür. <kişi ol köṅgöl-ni> adın-tın tilegü
bolmaın. iğit saқınç-lar yime toğmağay⁷⁸lar tip.

[Burhan hazretleri (= teṅgri Buddha) Śurangama-Sūtra'da
49şöyle buyurmuştur: "Ey Anant! Śiravasti şehrinde Yajñadatta
50adlı kişi, duvarda ayna görüp, aynayı aşağı (= eğri) tutmasını
51dan (dolayı) (aynada) kendi başını görmemek ile 'başım yok
olmuştur' diye, deli⁵² olup, kendi başını aramak için, her tarafta
gezip, arayıp yürür⁵³ iken, bir anda aklı başına gelip, kendi
kendisine şöyle diyerek düşündü. "Benim⁵⁴ kendimin, 'başım yok
imiş', (fakat) başımı arayan kimdir?" diye. 55Bunun üzerine aklı
başına geldi. "Ey Anant! Bu Yajñadatta başını kaybettiği
56zamanda [4b] 57başı gerçekten yok (= kayıp) oldu mu ki?"
<diye>. Anant şöyle diyerek cevap verdi: Ey mübârek [= adı
yüceltilmiş] (Burhan hazretleri (= Tanrım). Bu Yajñadatta'nın
başının) yok ol⁵⁸-duğu yoktur" diye. <Burhan hazretleri> yine
buyurdu: "Ey Anant! Bu kişi başını bulduğu an⁵⁹-da başını
(gerçekten) buldumu ki?" diye. Anant arz etti: "Bulamadı" (Burhan)
hazretleri. O onun⁶⁰ kendi (= aynı) başıdır. Başkasından
bulmamıştır" diye. <Burhan hazretleri> yine buyurdu: <"Ey
Anant! O kişi> uğraşarak başkasından⁶¹ baş bulsa, <o baş> ona
baş olur mu ki?" diye. Anant arz etti: "Olamaz" [adı yüceltil
62-
miş] (Burhan) hazretleri. 'Başkasının başı ona baş olmaz' diye. Bu
nasıl böyle ise, [tıpkı] 63bunun gibi, kişiler de [gönül]i
yanıldıkları için hariçten Burhan ararlar. Ne [vakit] 64yanılmış
[gönül] sükûnet bulursa, o gönülün (kendisi) Burhan olur. (Kişi
onu = Gönül denen Burhan'ı) başkasından (= dışarıdan) bulacak
değildir. 65<Burhan hazretleri yine buyurdu:> "Ey Anant! O
yanılmış canlılar Burhan aradıkları zamanda [gönül] denen Burhan
66(gerçekten) yok mu idi ki?" <diye. (Anant arz etti:) "(yok)>
değildi" Burhan hazretleri. (Onun) yok olduğu yoktur" diye. <Tanrı
hazretleri yine buyurdu: "Ey Anant! O kişi> Burhan bulduğu
67zamanda <o Burhan> herhangi bir yerden mi geldi ki?" <diye.
Anant arz etti:> "Gelemez" (Burhan) hazretleri. (O) herhangi bir
yerden (ona) 68gelmiş değildir. O [gönül]ün kendisi Burhan'dır"
diye. <Burhan hazretleri yine buyurdu:> "Ey Anant! <O kişi>
uğraşarak dışarıdan⁶⁹ Burhan bulsa da, <o Burhan> ona Burhan
olurmu <ki?" diye. Anant arz etti:> "Olamaz" (Burhan) hazretleri.
Onun kendisi⁷⁰ Burhandır. Başkasından Burhan bulamaz" diye.
71<Eğer bir kimse> bu <Burhan> Hazretlerinin yarlığını yerine
getirse, kendi gönlünü tutup, burhan (olma) yolunu araması
72gerek(tir). Duyunmuş canlılar şöyle diyip söylerler: "Eğer Yajña
73datta azıcık geri dönüp aynaya bakmış olsa <idi> ne başını

⁷⁴kaybeder<di (ve)> ne de deli olur<du>” diye. Bunun anlam (*abhipraya*)’ı ⁷⁵ise, şöyle diye göstermektir (= gösterilir). “Duyunmayı arayıcı kimse ⁷⁶ler (eğer) tekrar kendi gönül(ler)ine bakar(lar)sa, o gönülün kendisi(nin) o burhan(ın) kendisi ⁷⁷olduğunu (anlarlar. Onu) başkasından aramağa lüzum kalmadan. (Başkasından aramak gibi) kötü düşünceler de doğmayacak ⁷⁸lar” diye.]

yoklamış <yo-*k-la-mış* “kaybettiği”. -*miş* : Görülen geçmiş zaman partisip eki; *yokla-* : kaybetmek; -*la-* : isimden fiil yapma eki; *yok* : <yo-*k* İsim kökü, “yok, kayıp”; -*k* : fiilden isim yapma eki; *yo-* : fiil kökü, “sona ermek, kaybetmek”.

yo- fiilinden Etü.’de yapılan isimler arasında *yog* <yo-*ğ* “ölüm ve defin merasimi”, *yok* <yo-*k* “yok” ve *yo-d-* şeklinde genişleyen gövdeden *yodun* <yo-*d-u-n* kelimeleri türetilmiştir.¹¹ Etü. *yok yodun kıl-* “mahvetmek” karşılığında kullanılır.

TTü.’nde *yoklamak* “kontrol etmek; hasta ziyaretinde bulunmak” anlamlarında kullanılır. Yine TTü.’nde *neologism* olarak kullanılan *yo-z* <yo-*z* kelimesi de bu *yo-* fiil kökünden türetilmiştir. *yo-z* kelimesi Ttü.’nde “1. Doğada olduğu gibi kalarak işlenmemiş olan; 2. Kaba, adî, bayağı; 3. Soysuz, yozlaşmış, dejenere; 4. Kısır” anlamlarında kullanılmaktadır.¹² Ayrıca *yo-z* kelimesinden de *yo-zlaş-* *yo-zlaşmak*, *yo-zlaştırma*, *yo-zlaştırmak* ve *yo-zluk* kelimeleri türetilmiştir. **yoklamış ödte** <yo-*k-la-mış öd-te* “kaybettiği zamanda”.

5. *s(e)n(i)η(i)z* → *esizîñiz* felâketiniz (= üzüntünüz)

E 25 Oznaçennoye (= Sayanogorsk) I yazıtının 6. satırında *s(e)n(i)η(i)z* (𐰽𐰺𐰍𐰏) Göktürk harfli metinlerde başka bir örneği henüz tespit edilemeyen bu kelimenin imlâsı N² 𐰽 yerine Z 𐰽 ile 𐰽𐰺𐰍𐰏 (S²Z²ÑZ) şeklinde olsa idi kelimeyi (*e*)*s(i)z(i)η(i)z* şeklinde okumak ve (*e*)*s(i)z(i)m* kelimesinin [*s(i)z(i)η*] (*e*)*s(i)z(i)η(i)z* şeklinde nezaket çekimli hali olarak düşünmek mümkün olurdu.

¹¹ Janos Eckmann’ın *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest 1976, s. 108’deki *buğun* maddesini *yoğun*; s. 347’deki *yok buğun bol-* maddesini *yok yoğun bul-*; s. 348’deki *yok buğun kıl-* maddesini *yok yoğun kıl-* şeklinde düzeltmek gerekiyor.

¹² *Türkçe Sözlük*, 2. K-Z. Yeni Baskı (Ankara 1988), s. 1642a.

esiz kelimesinin yalın çekimi	esiz kelimesinin vokatifli örnekleri
esiz	esiz-e
esizim	esizim-e
esiziğ	
esizi	
esizimiz	
esiziğiz	
esizleri	

esiziğiz okuyuşu *kanığız* ve *kaşağlarığız* okunuşları ile paralelizm göstermektedir. Şöyle ki:

kan	-ı	-ğ	-ı	-z	yok[ı]ayur	“(Sizin) hanınız yok oluyor”.
kaşağla[r]	-ı	-ğ	-ı	-z	kağanur	“(Sizin) akrabalarınız kederleniyorlar”.
esiz	-i	-ğ	-i	-z		“(Sizin) üzüntünüz”.

Bu iki kelimenin açıklanmasına dayanarak 6. satırın yeni çevirisini şöyle anlamak mümkündür: “(Sizin) hanınız yok oluyor (= savaşta ölüyor). (Bundan dolayı sizin) akrabalarınız kendilerini kahrediyorlar (= lanetliyorlar). (Sizin) felâketiniz (= üzüntünüz)”.

E - 41 (Kemçik Çırgak yazıtının 6. satırı)

185 160 155 150 145
 *MTP:KCYCEJ):J*YE:IN**CXTT 6

Yenisey yazıtları arasında anlaşılması güç yazıtlardan birisi olan Kemçik-Çırgak yazıtı G. P. Safyanov'un verdiği bilgilere dayanarak 1889'da Alex O. Heikel tarafından Hemçik nehrinin sağ kolu olan Çırgakı nehrinin yakınındaki kurganda bulunmuş ve Ust-Us köyüne götürülmüştür. Oradan da 1901 yılında da A. V. Adrianov tarafından Minusinsk Müzesi'ne nakledilmiştir. Hâlen envanter no 34'te kayıtlıdır. Anıt 95 x 26 x 27 cm ölçülerinde olup, (5 + 6 =) 11 satırlık metnin ilk 5 satırının altında bir damga bulunmaktadır.

Anıt 1908 yılının 26-27 Temmuzunda ve 1948 yılında, iki kez. S. E. Malov tarafından incelenmiş ve kopye edilmiştir.

Kemçik-Cirgak yazıtı bu güne kadar 2 kez SEM, 2 kez HNO, 2 kez İAB, birer kez de ONT ile TT tarafından olmak üzere, 8 kez yayımlanmış ve 10 çalışmada da bu yazıtı temas edilmiştir. Bu yayımlar ve temaslar şunlardır:

a) Yayınlar:

1. 1936 (SEM) Sergey Yefimoviç MALOV, "Novie pamyatniki s turetskimi runami. II Pamyatnik Minusinskogo Muzeya", *Yazık i Mışlenie*, VI-VII, 1936, s. 259-267.
2. 1939 (HNO) Hüseyin Namık ORKUN, "Kemçik-Cirgak yazıtı", *Türklük*, Milliyetçi Kültür Dergisi, İstanbul, 1939, s. 29-33.
3. 1940 (HNO) Hüseyin Namık ORKUN, "Kemçik Cirgak yazıtı", *Eski Türk Yazıtları*, III, 1940, s. 79-85.
4. 1952 (SEM) Sergey Yefimoviç MALOV, "Pamyatnik c r. Kemçik-Djirgak", *Yeniseyskaya Pismennost Tyurkov*, M. L. 1952, s. 73-75.
5. 1959 (İAB) İgor Alekseyeviç BATMANOV, *Yazık Yeniseyskiñ Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti*, Frunze, 1959, s. 163-167.
6. 1963 (BAT-KU.) İgor Alekseyeviç BATMANOV-A. Ç. KUNAA. *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Tuvt. II*, Kızıl, 1963. s. 14-17, ve 42.
7. 1982 (OYT) *Orhon-Yenisey Tekstleri*, Frunze 1982, s. 181-183.
8. 1999(TT) Talât TEKİN, "Hemçik-Çirgaki yazıtı", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 9, İstanbul, 1999, s. 5-15.

b) Temaslar:

1. 1892 Otto DONNER, *Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Énissimei*, MSFOu, IV, Helsingfors, 1892, s. 66.
2. 1916 Vilhelm THOMSEN, *Turcica*, Études concertant l'Interpretation des Inscriptions Turques de la Mongolie et de la Sibérie, MSFOu, XXXVII, Helsingfors, 1916, s. 68, not 1.
3. 1931 *Alt-Altäische Kunstdenkmäler*. Briefe und Bildmaterial von J. R. Aspelin's Reisen in Sibirien und der Mongolei, 1887-1889 herausgegeben von Hjalmar Appelgren-Kivalo, Helsingfors 1931, s. 44.
4. 1964 Talât TEKİN, "On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions", *UJb*, XXXV/Fasc. B. 1964/1, s. 140-141.
5. 1966 Talât TEKİN, "Bir runik harfin fonetik değeri hakkında", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 413, not 1.

6. 1966 Osman Nedim TUNA, "On the phonetic values of the symbols EG/GE, DEM, UŞ in some of the texts in Kök-Turkish script", *CAJ*, XI/4, 1966, s. 262-263 str. 2 ve 5.
8. 1972 Louis BAZİN, *Les Calendriers Turcs Anciens et Medievux*. Lille 1972, s. 117.
- 1991 Louis BAZİN, *Les Systemes Chronologiques dans Le Monde Turc Ancien*. Akademiai Kiado, Budapest, 1991, s. 99; 102.
9. 1991 Marcel ERDAL, *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*, 1991, Wiesbaden, s. 301.
10. 1995 Osman Fikri SERTKAYA, "Yenisey yazıtlarının yayınlarındaki bazı okuma ve anlamlandırmaların düzeltilmesi. yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri", *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Ankara. 1995, s. 204.

1a) SEM (1936)¹³

(ä)r (ä)rd(ä)m(i)m (a)d(a)kı (ä)g(ä)ç(i)mä (a)na (ä)gm(ä)ç
(i)g(ä)t y(ä)r(i)lt(i)m

VI Moya doblest', batyuşka (moy), ot moyey tětki, mat', sup-
ruga, slujanka (ot vsyeh vas) ya razluçilsya (t. e. umer); [Benim
yiğitliğim, (benim) babam, teyzemden. anne, eş, kadın hizmetçi (bütün
sizlerden) ben ayrıldım (yani öldüm);].

2) HNO (1939-1940)¹⁴

VI. (e)r (e)rd(e)m(i)m (a)d(a)kı (e)g(i)ç(i)me (a)na (e)ğm(i)ç
(e)g(i)t y(e)r(e)lt(i)m

VI. er erdemim babacığım, teyzemden, annemden, karımdan, hiz-
metçilerimden ayrıldım (?)

1b) SEM (1952)¹⁵,

(ä)r (ä)rd(ä)m(i)m (a)d(a)kı (ä)g(ä)ç(i)mä (a)na (ä)gm(ä)ç

¹³ Sergey Efimoviç Malov, "Noviye pamyatniki s turetskimi runami. II Pamyatnik Minusinskogo Muzeya", *Yazık i Mışleniye*, VI-VII, 1936, s. 259-267.

¹⁴ Hüseyin Namık Orkun, "Kemçik-Cirgak yazıtı", *Türklük*, I, Milliyetçi Kültür Dergisi, İstanbul, 1939, s. 29-33; Hüseyin Namık Orkun, "Kemçik, Cirgak yazıtı", *Eski Türk Yazıtları*, III, 1940, s. 79-85.

¹⁵ Sergey Efimoviç Malov, "Pamyatnik c r. Kemçik-Djirgak", *Yeniseyskaya Pismennost Tyurkov*, M.-L. 1952, s. 73-75.

(ä)g(ä)t y(ä)r(i)lt(i)m

6) Moya geroyskaya doblest', batyuška (moy), ot moyey tetki, mat', suprug, slujanki (so vsyemi vami) ya razluçilsya (t. e. umer).

6) Benim kahraman yiğitliğim, (benim) babam, teyzemden, anne, eş, kadın hizmetçiler (bütün sizlerden) ben ayrıldım (yani öldüm).

3a, b) İAB (1959, 1963)¹⁶

(e)r (e)rd(e)m(i)m, (a)d(a)kı, (e)g(e)çime (a)na (e)gm(e)ç
(e)g(e)t y(e)r(i)lt(i)m

1) Ot moyey geroyskoy doblesti, (moyego) batyuški, moyey tetki, materi, tetki, slujanki ya otkololsya (otdelilsya, t. e. umer)

1) Er erezim, ada(gım), daay ugbamdan, iye, daay ugbam, bajınım ajıldakçızından çarıldım.

4) ONT (1966)¹⁷

(e)r (e)rd(e)m(i)m (a)d(a)kı (e)g(e)çimge : (a)na (e)g(e)m
içg(i)t y(e)r(i)lt(i)m

I have seperated (or parted) from my younger sister, (from) my dear mother and (from) my retainers, who are the fame of my heroic (or menly) merit.

5) (1982)¹⁸

er erdemim adakı egeçime ana egmeç eget yeriltim.

6) Er erdemim (erdigim), atam, biykeçim, ana, jengem, kungumdön cerildim (bölündüm).

6) Moya geroičeskaya doblest', batyuška (moy), ot moyey tetki, mat', suprug, slujanki (so vsyemi vami) ya razluçilsya (t. e. umer):

¹⁶ Igor Alekseyeviç Batmanov, *Yazık Yeniseyskiñ Pamyatnikov Drevnetyurskoy Pismennosti*. Frunze, 1959, s. 163-167; Igor Alekseyeviç Batmanov - A. Ç. Kuna, *Pamyatniki Drevnetyurskoy Pismennosti Tuvı, II*. Kızıl, 1963, s. 14-17, ve 42.

¹⁷ Osman Nedim Tuna, "On the phonetic values of the symbols , ǰ, ǰ, ǰ used in some of the Texts in Kök-Turkish script", *Central Asiatic Journal*. XI/4 (1966), s. 241-263.

¹⁸ *Orhon-Yenisey Tekstleri*. Frunze 1982, s. 181-183.

6) TT (1999)¹⁹

(ä)r (ä)rdäm(i)m d(a)kı : (ä)g(ä)çim a : (a)na (ä)g(ä)m (e)çig
(ä)t : y(i)r(i)lt(i)m

“Erlık erdemim, heyhat! Anneciğim ve üvey annelerim, atalarım ve cariyelerim! (Sizlerden) ayrıldım.

7) İVK okuyuşu (2007)

er erdemim daki güçime ana gimçigte yer altım / yeriltilim

“Ey benim erkek kahramanlığımdeki gücüm, baş kimçikte yer aldım / yeriltilim”.

Tanınmış Macar Türkoloğu Iştván Mandoki-Kongur’un trajik ölümünün 15. yıl dönümü dolayısıyla Kazakistan’ın baş şehri Astana’da Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve İletişim Bakanlığı’nın Dil Komitesi Başkanlığınca 30 Kasım 2007-1 Aralık 2007 tarihlerinde *Kazak Türkçesi’nin tarihi: Altay devri - Prototürk devresi - Eski Türk anıtları - Devletçiliğimizin ortak mirası (Kazak Tilinin Tarihi: Altay Devri - Prototürk Kezengi - Köne Türk Eskertkişderi - Eldiğimizdin ortak muratı)* adlı uluslararası konferans düzenlendi.

Bu konferans’ta Rusya Türkologlar Komitesi Başkanı Prof. Dr. Igor Valentinoviç Kormuşin (Moskova) “*Yenisey anıtlarının incelenmesinde yeni yaklaşımlar (Novoye v izuçenii yeniseyskih pamyatnikov)*” adlı oturumun tek Rusça bildirisini sundu.

Ben Prof. Dr. Igor Valentinoviç Kormuşin’e bildirisinde *er erdemim daki güçime ana gimçigte yer altım / yeriltilim* şeklinde okuduğu Kemçik-Cırgak yazıtının 6. satırını nasıl anladığını kendisinden yazılı olarak sordum. İgor Bey de bu okumasının altına kendi el yazısı ile şu satırları yazdı. “Ey benim, erkek kahramanlığımdeki gücüm, baş kimçikte yer aldım / yeriltilim / yerleştim”.

---

¹⁹ Talât Tekin, “Hemçik-Çırgakı yazıtı”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 9, İstanbul, 1999, s. 5-15.

Ey benim ^{erlik faziletim zamanında} erlik erdemle ^{güçüm} gücümde
 güçümde ^{güçümde} - baş kemçikle
 yer aldım / yerleştim

 Ey benim erlik kahramanlığımdaki gücüm, -
 baş kemçikler ^{yer aldım} / ^{yerleştim}

Ben İgor V. Kormuşin'in okuyuşundaki *dakı*, *güçime*, *gimçikte*, *yer altım* ~ *yeriltim* / *yerleştim* kelimelerini daha başka bir şekilde okuyor ve anlamlandırıyorum. Benim görüşlerim 29 Haziran 1993 günü Minusinsk Müzesi'nde Kemçik-Cirgak yazıtı üzerinde yaptığım incelemede aldığım notlara dayanmaktadır.

Bana göre bu satırda 9 kelime yer almaktadır. Bu kelimeler hakkındaki görüşlerim şöyledir:

1.-2. (e)r (e)rd(e)m(i)m. "erlik faziletim = erlik kahramanlığım".

3. (a)d(a)kı : < *adak-ı*. SEM kelimeyi *ata* "baba" kelimesi ile karıştırarak "batyuşka (moy) [(benim) babam]" şeklinde çevirmiştir. HNO *adakı* okuduğu kelimeyi "babacığım" şeklinde tercüme ediyor. HNO'yu bu şekilde çevirmeye zorlayan husus metindeki kelimeyi DLT'deki *atakı* "yâ abatî 'ey (sevgili) babacığım" kelimesi ile karıştırmasıdır. Yazıtta geçen kelime /D/ fonemi ile olan *adak* "ayak" kelimesidir. DLT'de geçen kelime ise /T/ fonemi ile *ata* "baba" kelimesidir. ONT ise kelimeyi Radloff'un OSTN'inden naklen "the next child, fame" şeklinde tercüme etmiştir. İAB "(moyego) batyuşki [(benim) babam]" ve Kırgızca yayım da "batyuşka (moy) [(benim) babam]" çevirileri ile SEM'i tekrarlamışlardır. TT *d(a)kı* okuduğu kelimeyi "ve" şeklinde anlamlandırarak *takı* kelimesinin yerine yanlış yazım veya diyalekt şekli olarak açıklar.

İVK ise *dakı* kelimesini lokatif+aitlik eki olarak kabul eder ve bir önceki kelime ile birlikte *erdemim dakı* “erdemliği zamanındaki / erdemliğindeki / kahramanlığındaki” şeklinde anlar.

Bu okuma ve çevirmelerin tamamı yanlıştır.

Kelime *adak* “ayak” kelimesinin 3. teklik şahıs iyelik eki almış şeklidir ve anlamı “ayak” kelimesinin metaforik = mecazî anlamı olan “son” şeklinde anlaşılmalıdır. İyelik eki daha önceki kelime grubunu *er erdemim<inğ> adakı* “erlik (= kahramanlık) faziletim(in) sonu” şeklinde tamamlayarak anlamamızı sağlar. Krş. ONT “the fame of my heroic (or manly) merit”.

Türkiye Türkçesi’ndeki “baştan başa, baştan başa, baştan ayağa” ibareleri ile krş.

4. (e)g(e)ç(i)mge : < ege-ç-i-m-ge. SEM, HNO ve İAB ve Kırgızca yayım kelimeyi *egeçime* okuyarak “teyzemden” şeklinde tercüme ederler. Ancak HNO IV:40’da “**ägiç** kız çocuğu için sevgi eseri olarak kullanılır. *Zeki kız*” açıklamasını yapar.

Kelime ONT tarafından χ ligatürünün *ge* okunması ile *egeçimge* şeklinde transkripsiyonlanır ve Radloff’un OSTN’indeki *egeçi* şeklinin *ägāsi, äkāsı, ägās, agāçe, ägāçi, egeçi, igeçi* varyantlarıyla birlikte Sözlük’teki anlamı kabul edilerek “my younger sister” şeklinde tercüme edilir.

TT tutarsızdır. “Anneciğim” şeklinde anlamlandırdığı dördüncü kelime için açık bir görüş ileri sürmez. Bu konudaki 22. numaralı açıklaması şöyledir: “Bu sözcük, bence, Türkçe küçültme ekli *äkäç* < *äkä+ç* olabileceği gibi, aynı anlamdaki Moğolca *egeçi* “abla” da olabilir. krş. Hak. *igeçi* ‘baldız’, Trkm. *ekeji* ‘abla’ < ‘Mo.’ Ançak TT *(ä)g(ä)m (e)çi (ä)g(ä)t* kelimeleri ile ilgili 23 numaralı açıklamada kesin görüş belirtir: “Buradaki *ägä* sözcüğü, bence, Moğolcadan alıntıdır: krş. Mo. *eke* ‘anne’”.

EDPT, 100b”deki Türkçe *eke* maddesinde ise kelimenin sinonimi Moğolca *egeçi* “‘junior (paternal) aunt’ and ‘elder sister’” olarak gösterilmektedir.

“Anne” anlamındaki Mo. *eke* > Tü. *ege* kelimesine gelen -ç eki TT’nin dediği gibi “küçültme” değil, “sevimsizlik” fonksiyonundadır. Krş. Ongin yazıtı. *bil-ge ata-ç-ı-m* “bilgili babacığım”. Bu paralel şekle dayanarak *egeçim* < *ege-ç-i-m* kelimesi bana göre metinde “(sevgili) anneciğim” şeklinde anlaşılmalıdır.

İh-Asgat yazıtında geçen *ög* “anne” kelimesinin 1. teklik iyelik eki almış şekli T. Ôsawa tarafından *ög(ü)m* yerine *ög(e)m* şeklinde okunuyor. Bu okunuş “üvey” kelimesinin eski şeklinin *ög-ey* mi yoksa *öge-y* mi anlaşılması konusunu münakaşaya açmaktadır. Ayrıca Eski Türkçe *ög* “anna” kelimesi Türkiye Türkçesi’nde *ök* şeklinde geçiyor. krş. *ök-süz* “anne-siz”.

İVK ise 6. satırın dördüncü kelimesini *g(ü)çime* okuyarak “gücüm, kuvvetim” şeklinde çeviriyor. Halbuki kelime Eski ve Orta Türkçe devrelerinde *k-* ile *küç* şeklinde geçer. Eski Türkçe için *g-*’li şekil imkânsızdır. Bk. EDPT. 693a-b. **kü:ç** maddesi.

5.-6. (a)na (e)g(e)m : < *ana ege-m*. SEM *ana* kelimesini “ana”, HNO ise tek olarak “annemden” şeklinde tercüme eder. Hakasça (İAB) ve Kırgızca okumalar da SEM gibidir. Kelimenin devamı SEM’de *(ä)gm(ä)ç*, HNO da ise *(e)ğm(i)ç* şekillerinde okunmuştur. Hakasça (İAB) ve Kırgızca okumalar da SEM gibidir. ONT ibareyi *ana+ege* < *ana+eke* şeklinde açıklamış fakat tercümede bu ibareye yer vermemiştir. TT ise *(a)na (e)g(e)m* okuduğu ibareyi “üvey anneler(im)” diye anlamlandırıyor. Bence ibare “süt annelerim = dâyelerim” anlaşılmalıdır. Çünkü *ana ege* kelimesi Çağatay Türkçesi’nde, Ali Şîr Nevâyî’nin *Muhakemetü’l-lügatayn*’inde, “süt annesi, mürebbiye, üvey anne, valide” karşılığında geçen *aneke* < *ana-eke* ~ *ana-ege* kelimesinin Eski Türkçedeki şeklidir. İVK ise *(a)na* kelimesini kendisinden sonra gelen kelimeleri de *g(i)mç(i)g* = *k(i)mç(i)k* “Kemçik nehri” olarak okuduğu nehir adının sıfatı olarak “baş” şeklinde çeviriyor.

7. (e)çi : Kelime SEM’de *ägmäç* “eş”, HNO’da ise bir önceki *(e)g(e)m* kelimesi ile birlikte, tek kelime olarak, *ägmiç* “karı, zevce (?)” şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Her iki şeklin doğru

okunuşu iki ayrı kelime halinde *äg(ä)m äçi* ve *ägäm eçi* şekillerinde olmalı idi. İAB *(e)gm(e)ç* okuyarak “tetki [daay ugbam] teyze [teyzem]” şeklinde anlamlandırırken Kırgızca yayında *(e)gm(e)ç* “eş” olarak çevrilmiştir. ONT runayı *iç* okuyor sonraki iki runayı da *g(i)t* okuyarak kelimeyi *içg(i)t < içgi+t* olarak teşhis ediyor. ONT’ya göre *içgi* “retainer [hizmetçi, hizmetkâr]” kelimesi, *-t* eki ise çokluk ekidir. *içgit* “hizmetçiler, hizmetkârlar” anlamına gelmektedir. T. Tekin tutarsızdır. Metinde *(ä)çig* okuduğu kelimeyi “atalarım” şeklinde anlamlandırıyor. 24 numaralı açıklama noktasında ise kelimeyi bu sefer *(e)çi* okuyor ve “amcalar(ım)” şeklinde anlamlandırıyor. İVK kelimeyi bir sonraki kelimenin ilk runası ile birlikte *ç(i)g* olarak okuyor, bu okuyuşunu bir önceki kelimeyi *g(i)m* şeklindeki okuyuşu ile birleştirerek *g(i)m ç(i)g = k(i)mç(i)k* şeklinde tamamlıyor ve “Kemçik nehri” olarak da anlıyor.

(e)çi EDPT 20a-b’de “1) ‘junior (paternal) onkel [amca]’; 2) ‘elder brother [ağabey]’” şeklinde anlamlandırılır. Ayrıca *eçi ~ içi* kelimesi Moğolca *aka > aga* “ağabey” kelimesinin eş anlamlısı olarak da gösterilir. Ben burada *eçi* “ağabey” anlamını uygun görüyorum.

8. (e)g(e)t : < *ege-t*. SEM 1936’da *(i)g(ä)t* okuduğu kelimeyi “slujanka [kadın hizmetçi]”, HNO ise *egit* okuduğu kelimeyi “hizmetçilerimden” şeklinde tercüme eder. Yine HNO IV:40’ta “hizmetçi kadın” karşılığını verir. SEM 19352’de *(i)g(ä)t* okuduğu kelimeyi HNO’un tesirinde kalarak bu sefer “slujanki [kadın hizmetçiler]” şeklinde çevirir. İAB ile Kırgızca neşirlerde de SEM’in son çevirisi “slujanki [kadın hizmetçiler]” tekrar edilir.

TT tutarsızdır. Metinde *(ä)t* okuduğu kelimeyi “cariyelerim” şeklinde anlamlandırıyor. 24 numaralı açıklama notunda ise kelimeyi bu sefer *(ä)g(ä)t* okuyarak “kadın hizmetkârlar(ım)” şeklinde anlamlandırıyor.

İVK ise bu kelimeyi daha önceki kelimelerle birlikte okumuş, son sesi de *t(e)* okuyarak “lokatif eki” şeklinde çevirmiştir.

Bana göre burada kelimeyi unsurlarına *ege-t* şeklinde ayırmak ve kendisinden önce gelen kelimenin anlamına dayanarak EDPT'deki "elder sister" anlamında kabul etmek gerekiyor. *-t* ise Moğolca'daki ve Eski Türkçe'deki çokluk eki olup, burada her iki kelimeye de aittir. İbare *(e)çi (e)g(e)t < eçi-t* (ve) *ege-t* "ağabeyler(im) (ve) ablalar(ım)" şeklinde anlaşılmalıdır.

9. y(i)r(i)lt(i)m : < *y-ir-i-l-ti-m*. SEM *yeriltim* okuduğu kelimeyi "sizlerden ben ayrıldım (yani öldüm)" şeklinde, HNO ise *y(e)rl(e)t(i)m* okuduğu kelimeyi "ayrıldım (?)" şeklinde tereddütlü olarak, tercüme eder.

Diğerlerinin okuma ve anlamaları hemen hemen aynıdır. İAB *y(e)r(i)lt(i)m* "çarıldım" = bölündüm, ayrıldım (yani mecazen: "öldüm"), ONT *y(e)r(i)lt(i)m* "I have seperated (or parted)"; Kırgızca yayın: *yeriltim* "cerildim = bölündüm, ayrıldım (yani mecazen: "öldüm"), TT *y(i)r(i)lt(i)m* "ayrıldım".

Kelime EDPT 967b'de *yéril-* maddesinde Hsüan-Tsang'daki *adrılğalı yerilgeli* Hend. şekline göre "ayrılmak" anlamında sayılmalıdır. "Ayrılmak" fiili bu gün Türkiye Türkçesi'nde ",dan/-den ayrılmak" şeklinde Ablativ hali ile tercüme edildiği için bu cümlede fiilin bağlı olduğu isimlerin eklerini de Türkiye Türkçesi'ne Ablativ hali ile çevirmek gerekiyor. Pek tabii ki kastedilen anlam da "öldüm" ifadesidir.

Doğan erkek çocuk ile doğuran anne arasında daima görünmez bir bağ vardır. Kavga eden erkek yaralandığında "ah anam" der. Savaşta kurşunu yiyen asker "yandım anam" der. Herhangi bir kişinin "yandım babam" dediği duyulmamıştır. Dolayısı ile bu cümlede ölüm bildirmede önce annenin zikredilmesi çok tabiidir. Kısacası Kemçik-Cırgak yazıtının 6. satırındaki mantıkî sıra ölen kişinin ayrıldığı kişilerden bahs ederken, önce sevgili anneciğinden, sonra süt annesinden, sonra kardeşlerinden (ağabeylerinden ve ablalarından) ayrılması şeklinde olmalıdır.

Ben, yukarıda belirttiğim bu gibi hususlara dayanarak Kemçik-Cırgak yazıtının 6. satırındaki cümleyi *(e)r (e)rd(e)m(i)m (a)d(a)kı*

(e)g(e)ç(i)m[g]e (a)na (e)g(e)m (e)çi (e)g(e)t y(i)r(i)lt(i)m şeklinde okuyor ve Türkiye Türkçesi'ne de "Erlık (kahramanlık) faziletimin sonu(nda) sevgili anneciğimden, süt annem, ağabeylerim (ve) ablalarımından ayrıldım" şeklinde aktarıyorum.

E - 51, 70, 109 ve 110.

1. * * * * * WG¹D¹MD¹M oğ(a)dm(a)d(ı)m "boy olmasına izin vermedim. kabile olmasına müsaade etmedim.
oğ(a)dm(a)d(ı)m fiili Yenisey yazıtlarında dört ayrı yazıtta geçer. Yazıtlar ve geçtiği satırlar şunlardır:

- 1 E 109. Uyük-Oorzak yazıtı, II, str. 3.

ᠶᠡᠷᠡᠳᠡᠮᠢᠲᠠᠳᠢᠮ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

(e)r (e)rd(e)mi tokuz oğ(a)dm(a)d(ı)m. il(i)g (e)r öl(ü)rd(i)m er(i)nç.

- 2 E 51. Tuva "D" (Üçüncü Tuva yazıtı), II, str. 3.

ᠶᠡᠷᠡᠳᠡᠮᠢᠲᠠᠳᠢᠮ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

(e)r (e)rd(e)mi tokuz oğ(a)dm(a)d(ı)m a! y(e)r(i)m! (e)s(i)z e!

- 3 E 110. Uyük-Oorzak yazıtı, III, str. 1.

ᠶᠡᠷᠡᠳᠡᠮᠢᠲᠠᠳᠢᠮ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

(e)r (e)rd(e)mi tokuz oğ(a)dm(a)d(ı)m. y(e)r(i)m! (e)s(i)z(i)m e!

- 4 E 70. Elegest IV ("İr-Hol") yazıtı, str. 3.

ᠶᠡᠷᠡᠳᠡᠮᠢᠲᠠᠳᠢᠮ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

(e)r [(e)rd(e)m]i oğ(a)dm(a)d(ı)m tokuz . y(e)r[(i)m]! (e)s(i)z(i)m ...

ok kelimesi Göktürkçede "boy, kabile" anlamına gelir. Ancak -k- sesi iki unlü arasında -ğ- sesine döner. Bu kuralı Göktürk yazıtlarında "boylar, kabileler" anlamına gelen iki kelimedede görüyoruz.

İlk kelime *oḡ-u-ş şeklinden gelen oḡuş < oḡ-u-ş “boylar, kabileler” kelimesidir. oḡuşı bodunu “kabilesi, boyları” ibaresinde “ikizleme” olarak geçer.

İkinci kelime *oḡ-u-z şeklinden gelen oḡuz < oḡ-u-z “boylar, kabileler” kelimesidir. “Etnonim” olarak kullanılmıştır.

Transliterasyonu WG¹D¹MD¹M *ḡḡḡḡḡḡ olan kelime İgor Valentinoviç Kormuşın tarafından oḡdamdam olarak okunmuştur.²⁰

Marsel Erdal ise oḡadmadım okuduğu kelimeyi oḡad- “fall behind [geride kalmak, gecikmek]” şeklinde anlamlandırdığı için oḡadmadım kelimesini “I did not fall behind [geride kalmadım, gecikmedim]” şeklinde anlamlandırmıştır.²¹

Ben bu kelimenin etimolojik açıklamasını iki meslektaşımın ayrı düşünmekteyim. Şöyle ki:

Transliterasyonu WG¹D¹MD¹M *ḡḡḡḡḡḡ olan kelimenin oḡuş < oḡ-u-ş ve oḡuz < oḡ-u-z kelimeleri ile aynı kökten geldiğini düşünüyorum. oḡ < oḡ “boy, kabile” anlamına gelir. -ad- eki isimden “olma” bildiren geçişsiz fiil yapar. oḡ-ad- “boy olmak, kabile olmak”. Benzer şekil *Kutadgu Bilig* eser adının yapısında da görülür. *ḡut-ad-* “kutlu olmak”. *ḡut-ad-ḡu bil-i-g* “kutlu olma bilgisi”. Buna göre oḡ-(a)d-m(a)-d(ı)m fiilini “boy olmasına izin vermedim, kabile olmasına müsaade etmedim” şeklinde anladığımız zaman *tokuz oḡadmadım* ibaresini “dokuz boy olmasına izin vermedim, dokuz kabile olmasına müsaade etmedim” şeklinde açıklayabiliriz.

²⁰ İgor Valentinoviç Kormuşın, *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Tekstı i issledovaniya*, Moskova, 1997, s. 179-180; 262-263; 266-267; 268-269.

²¹ M. Erdal, s. 488-489.